

Ur Oscarsson, H och S Holmberg (red)
Kampen om euron
Forskningsrapport Statsvetenskapliga Institutionen, Göteborgs universitet och SCB Skriftserie Valundersökningar rapport nr 22, Göteborg, 2004.

KAPITEL 20

Nya skiljelinjer? De fria logotyperna och EMU

Ulf Bjereld och Marie Demker

Är den gemensamma valutan i Europa ett projekt för att individer skall kunna förverkliga sig själv eller ett projekt för att förbättra världen?* Folkomröstningen om euron i september 2003 har av många beskrivits som en "folkets seger över eliten".¹ Men denna elitens förloppargrupp var inte enhetlig på det sätt som en sådan föreställning ger vid handen.

I vår studie har vi valt att undersöka vad den växande gruppen av välutbildade, fria och kreativa yrkesmänniskor – som vi i andra sammanhang benämnt "fria logotyper" – har för uppfattningar om Europafrågorna och den gemensamma valutan, samt hur dessa uppfattningar hänger samman med de fria logotypernas föreställningar om

---

* Tack till Sören Holmberg och Henrik Oscarsson för hjälp med kommentarer samt till Per Hedberg för hjälp med materialbearbetning.

¹ Se t ex Dahlsson och Johansson 2004.

politiken och världen överhuvudtaget.² I tidigare studier har vi visat att gruppen fria logotyper kan särskiljas i två grupper – självförverkligare och världsförbättrare – och att dessa två grupper verkligen har två artskilda föreställningar om samhället och individens roll i däri.³ I föreliggande studie undersöker vi hur skillnaderna mellan självförverkligare och världsförbättrare i EMU-relaterade frågor förhåller sig till skillnaderna mellan gruppen av fria logotyper och resten av befolkningen. Avslutningsvis blir resultaten utgångspunkt för en diskussion om huruvida det är rimligt att tala om de fria logotypernas uppkomst och tillväxt som en ny politiskt relevant skiljelinje.⁴

Teoretisk utgångspunkt

Sedan mitten av 1990-talet har begreppet "globalisering" blivit allt vanligare i politisk debatt. Globaliseringen kan påverka den politiska ordningen i nationalstaten, bl a i den meningen att de politiska skiljelinjer efter vilka samhällets intressekonflikter formeras förändras.

I den politiska sociologin anses Seymour Martin Lipset och Stein Rokkans artikel "Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments" från 1967 vara banbrytande för den syn på politiska skiljelinjer (eng. *cleavages*) som fortfarande dominerar diskussionen.⁵ Lipset och Rokkan härledde fyra skiljelinjer ur den nationella och den industriella revolutionen. När nationalstaterna formerades uppstod konflikter

---

² Se Bjereld och Demker 2002 och 2003a. Manuel Castells diskuterar denna grupp och benämner dem "informationella producenter". Se Castells 1998a, 1998b, 2000.

³ Bjereld och Demker 2003b.

⁴ Jämför Holmberg & Oscarsson 2004, kapitel 3.

⁵ Omtryckt i Mair 1990.

mellan den centrala eliten och de lokala oppositionerna (centrum-periferikonflikten) och mellan den kyrkliga organisationen och den statliga auktoriteten (kyrka-statkonflikten). När den industriella revolutionen drog fram över Västeuropa uppstod konflikter mellan dem som utövade den primära näringen jordbruket och dem som levde på den sekundära industrin (land-stadkonflikten) samt mellan dem som ägde produktionsmedlen i industrin och dem som endast ägde sin arbetskraft (arbete-kapitalkonflikten). Ur dessa fyra konflikter har det i Västeuropa växt fram fyra stora skiljelinjer, baserade på region, religion, näring och klass. Starkast har i de flesta länder varit den klassbaserade vänster-högerskiljelinjen, men många länder har och har haft flera korsande skiljelinjer. De politiska partierna uttrycker normalt någon av dessa skiljelinjer och tvingas formera sig på de skiljelinjer som är dominerande i landet.

Efter den nationella och den industriella revolutionen har den kommunikationella revolutionen följt och den har sin grund i två olika former av kommunikationsutveckling. Den första formen avser kommunikation som *transportmedel*, (t ex järnväg, flyg och personbilen). Den andra formen avser kommunikation som *informationsförmedling*, både i form av kommunikationsmedel (t ex telefon, telefax, e-post) och i form av informationstillgänglighet (t ex Internet). Båda dessa former av kommunikationsutveckling bidrar till att reducera - eller åtminstone förändra - territoriets betydelse. Utvecklingen av transportmedel gör det lättare att snabbt förflytta människor och gods från en plats till en annan. Utvecklingen inom informationsförmedlingen innebär att personlig närvaro på sammanträden eller i diskussioner inte längre är absolut nödvändig. Allt oftare ser vi t ex i TV:s nyhets-

sändningar personer delta på länk från någon annanstans än i TV-studion. Genom Internet kan den enskilde individen i en bärbar dator föra med sig en informationsmängd helt utan motstycke i mänsklighetens historia.

Territoriets minskade eller förändrade betydelse hotar nationalstaten, som ju baserar sin makt just på suveränitet över ett avgränsat territorium. De transnationella företagen växer i antal och storlek och det blir allt svårare för nationalstaten att utöva inflytande över dem. Elektroniskt sammanlänkade finansmarknader etableras, med ett ständigt ökat antal transaktioner som medför att de finansiella kretsloppen utvecklar en slags egen dynamik.⁶ Nationalstaterna tenderar att i allt större utsträckning binda upp sig i internationella samarbetsorgan och överstatliga organisationer. EU:s utveckling och framväxt har t ex medfört en intensiv diskussion om demokratins problem och huruvida den moderna demokratin förutsätter nationalstaten.⁷ Icke-statliga aktörer -- från terrornätverk som al-Qaida till olika NGO:s (Non-Governmental Organizations) -- tar allt större plats i den internationella politiken.

Att nationalstaternas territoriella suveränitet visar tendenser till uppluckring innebär inte med nödvändighet att nationalstaten är på väg att vittra bort. Staternas "internationalisering", d v s deras uppgående i multilaterala avtal och olika överstatliga allianser, kan ses som ett sätt att kompensera förlusten av territoriell suveränitet på vissa områden genom att staternas ställning stärks på en rad andra områden.

---

⁶ Thörn 2002 s 36 ff.

⁷ Thörn 2002 s 46 ff.

Schengen-avtalet visar hur nationalstaterna inom EU på politisk väg försöker ta kontrollen över – eller åtminstone värja sig emot – globala migrationsflöden. Nationalstatens våldsmonopol tycks också på det stora hela bestå, trots utmaningen från transnationella terrornätverk. USA:s internationella hegemoni upprätthålls inte bara genom dess ekonomiska styrka, utan med dess militära styrka som en utomordentligt viktig komponent.

Men allt annat lika innebär globaliseringen i termer av en förändrad rumslig organisering av sociala relationer och transaktioner en utmaning för nationalstaten. En territoriellt baserad suveränitet är inte ett lika effektivt maktmedel i en värld där möjligheterna och metoderna för att överskrida territoriella gränser har blivit så många och lättillgängliga. Samtidigt saknas enhetliga aktörer som under överskådlig tid skulle kunna ersätta nationalstaterna som legitima bärare av våldsmonopol och värdefördelare. Införandet av en gemensam valuta i uppemot 25 nationalstater är ett exempel på den destabilisering – i meningen omskakning och ifrågasättande av tidigare statiska strukturer – som följer i avterritorialiseringens spår.

Vår ambition är att spåra de nya politiskt relevanta skiljelinjer som följer i den kommunikationella revolutionens spår. I det följande lanserar vi en teoretisk syntes om de informationella producenterna – eller de fria logotyperna som vi väljer att kalla dem – som en ny klass. Vår syntes består av ett antal empiriskt prövbara påståenden, som i sin tur bygger på varandra.

Vi menar att ljuset bör riktas mot de individer som kontrollerar eller försöker kontrollera kunskapen – de fria logotyperna – och deras roll i den kunskapsskapande processen. På samma sätt som arbetaren under kapitalismen sålde sin arbetskraft till den kapitalist som var beredd att köpa den och betala ett visst pris för den så säljer producenterna av kunskap och information – de fria logotyperna – sin arbetskraft på marknaden sin arbetskraft till den som vill köpa den och betala ett visst pris för den. Den stora skillnaden är att under industrikapitalismen var en arbetare utbytbar mot en annan arbetare - under den informationella kapitalismen är en producent av kunskap och information *inte* på samma sätt utbytbar mot en annan producent av kunskap och information. Eftersom innovationen, kreativiteten och specialkunskapen ligger till grund för produktiviteten och den mervärdesskapande processen blir varje informationell producent en egen unik kompetensbärare. Organisationer och företag tenderar därigenom att bli sårbara och beroende av enskilda kompetensbärare. Positionen som unik kompetensbärare skapar maktpositioner och egenintresse samt förstärker individualismen i de fria logotypernas värderingar och agerande.

Dessa fria logotyper är typiska nätverksmänniskor. De kan visserligen ha fasta anställningar och trygga jobb, men deras sociala bas, arbetsuppgifter och intressen är sådana att det är som individer de är intressanta och relevanta. Det kan röra sig om specialkunskaper av olika slag, men också kreativitet och entreprenörsanda. De är sin egen vara, säljbar genom sitt värde och sitt varumärke.

I tidigare studier har vi undersökt hur de nya skiljelinjerna tar sig uttryck i svenskt samhällsliv.⁸ Sammantaget visar våra analyser hittills att det finns skillnader i såväl agerande som värden inom gruppen fria logotyper och att det finns skillnader mellan dem vi kallat självförverkligare och dem vi kallat världsförbättrare. *Självförverkligarna* har i första hand privata arbetsgivare eller avnämare och deras arbetsuppgifter präglas av att i någon mening maximera vinsten (politisk, ekonomisk eller kulturell) för den som betalar deras arbete. Vinstmaximeringsprincipen gör dessa självförverkligare till ideologilösa fixare, som är beredda att arbeta med olika saker, beroende på deras kompetens och intresseområden. Vi har här operationaliserat dessa självförverkligare till yrkesgrupper som ekonomer, revisorer, arkitekter, advokater, systemmän och programmerare, egna företagare, säljare och marknadsförare, personalansvariga, säkerhetsarbetare och konstnärer.⁹

Världsförbättrarna har i huvudsak offentliga arbetsgivare eller avnämare och deras arbetsuppgifter präglas av att i någon mening tolka världen och skapa sammanhang i det som sker inom ekonomin, politiken och kulturen. De väljer verksamhet med utgångspunkt i sin kompe-

---

⁸ Bjereld och Demker 2002, Bjereld och Demker 2003a, Bjereld och Demker 2003b.

⁹ De yrkeskoder som använts är valundersökningarnas yrkesgruppskodning, utarbetad av Bo Särllvik och redovisad i Gilljam et al 1991. Följande koder har använts för att klassificera självförverkligarna: 015, 022, 042, 043, 044, 045, 047, 081, 084, 085, 086, 133, 134, 135, 174, 311, 314, 315, 316, 334, 335, 336, 912, 914. Grundtanken har varit att i så hög grad som möjligt föra samman grupper av yrken där vinstmaximeringsprincipen står i centrum. I någon mån kan alla dessa yrkesgrupper sägas tillhöra samhällets "gesellschafts"-sida eller den ekonomiska värdeproduktionen.

tens och i vilka värden de vill främja. Här har vi operationaliserat dessa världsförbättrare till yrkesgrupper som journalister, biblioteks- och arkivarbetare, översättare, lärare på högre nivåer, forskare, socialarbetare, präster, förvaltningstjänstemän, officerare, offentliga jurister och polisbefäl.¹⁰

Såväl självförverkligarna som världsförbättrarna är individualister och har en social bas som påverkats av den kommunikationella revolutionen. De skiljer sig emellertid åt med avseende på både agerande och värderingar. Och skillnader går nästan undantagslöst i den riktning som kan kunde förväntas, givet de fastställda idealtyperna självförverkligare och världsförbättrare.

Agerandet uppvisar skillnader genom att självförverkligarna är mindre politiskt engagerade och t ex diskuterar politik och samhällsfrågor, deltar i demonstrationer och tar del av den s k seriösa nyhetsförmedlingen mer sällan än världsförbättrarna. Självförverkligarna handlar mer sällan miljömärkta varor, är mer sällan medlemmar i po-

---

¹⁰ Följande koder har använts för att klassificera världsförbättrarna: 034, 035, 064, 065, 066, 091, 094, 114, 115, 116, 121, 124, 125, 164, 165, 955, 956, 984, 985. Grundtanken har varit att i så hög grad som möjligt föra samman grupper av yrken där problemlösarprincipen står i centrum. I någon mån kan alla dessa yrkesgrupper sägas tillhöra samhällets "gemeinschafts"-sida eller en icke-ekonomisk värdeproduktion.

Gruppen av "världsförbättrare" rymmer fler kvinnor än gruppen av "självförverkligare". Vi är medvetna om att en del av skillnaderna i värden och beteenden kan tillskrivas könsfaktorn. Då vårt syfte här emellertid inte är att *förklara* skillnaderna mellan grupperna, utan att på teoretisk grund identifiera grupperna, är inte könsskillnaden något metodologiskt problem. I ett senare utvecklande av kritiken mot Castells kan en prövning av könsfaktorns betydelse för de nya skiljelinjerna emellertid vara på sin plats.

litiska partier, miljöföreningar eller djurskyddsföreningar och skänker mer sällan pengar till hjälporganisationer än vad världsförbättrarna gör. Däremot handlar självförverkligarna mer ofta med aktier och går på restaurang samt är oftare medlem i idrottsföreningar.¹¹

De skillnader i grundläggande värderingar som återfinns mellan självförverkligare och världsförbättrare är tydligast avseende värden som jämlikhet, njutning, en ren värld, miljöförstöring, självförverkligande och klokhet. Självförverkligare värderar njutning och självförverkligande högre än världsförbättrarna, medan världsförbättrarna värderar jämlikhet, klokhet, en ren värld och miljöfrågor högre än självförverkligarna. Inom arbetslivet värderar självförverkligarna ett fritt och självständigt arbete, hög inkomst och goda karriärmöjligheter högre än världsförbättrarna. Världsförbättrarna lägger större vikt vid att arbetet är samhällsnyttigt än vad självförverkligarna gör. Självförverkligarna har lägre förtroende för regering, fackföreningar och politiska partier än världsförbättrarna, men högre förtroende för storföretagen och för Sveriges radio. Självförverkligarna har också större förtroende än världsförbättrarna för yrkesgrupper med ekonomiskt och tekniskt arbete, men även yrkesgrupper med informations- och reklamarbete. Självförverkligarna har en mer tillåtande syn på kultur, de är mer negativa till filmcensur, mindre oroade av terrorism och militanta veganer och mindre bekymrade över dokusåporna i TV.¹²

Med hjälp av Folkomröstningsundersökningen 2003 har vi nu möjlighet att jämföra inte bara skillnader mellan självförverkligare och

---

¹¹ Bjereld & Demker 2003a & 2003b.

¹² Bjereld & Demker 2003a & 2003b.

världsförbättrare, utan också mellan hela gruppen fria logotyper med resten av befolkningen. För den fortsatta diskussionen är det av värde att veta om skillnaderna med avseende på åsikter, värden och agerande är större mellan självförverkligare och världsförbättrare inom logotypgruppen, än vad den är mellan logotypgruppen som helhet och resten av befolkningen. I tabell 20.1 redovisas dessa skillnader med avseende på svarspersonernas uppfattning i några vänsterhögerfrågor, frågor om flyktingmottagning och u-hjälp, några gröna frågor, förtroende för politiker, politiskt missnöje, samhällsuppfattning samt partisympati.

Tabell 20.1. De fria logotypernas (självförverkligare och världsförbättrare) inställning i olika politiska sakfrågor samt partisympati, jämfört med befolkningen i övrigt (balansmått)

	<i>Logotyper</i>	<i>Övriga</i>	<i>Diff logotyper- övriga</i>	<i>Självför- verkligare</i>	<i>Världsför- bättrare</i>	<i>Diff världsför- bättrare- självförverkligare</i>
Politisk åsikt:						
Inför sex timmars arbetsdag	+19	+39	20	-2	+48	50
Mera privat sjukvård	-8	-25	17	+3	-23	26
Minska inkomstskillnaderna	+48	+65	17	+32	+70	38
Minska den offentliga sektorn	-36	-55	19	-22	-53	31
Ta emot färre flyktingar	-21	+13	34	-13	-31	18
Minska u-hjälpen	-61	-39	22	-56	-68	12
Öka glesbygdstödet	+40	+60	20	+25	+60	35
Avveckla kärnkraften	+1	+1	0	-10	+14	24
Politiskt förtroende:						
Har förtroende för po-	-2	-19	17	-1	+4	5

litiker						
Partierna är bara intresserade av folks röster	-10	+30	40	-14	-4	10
Riksdagsledamöter bryr sig inte om vanligt folk	-10	+30	40	-4	-18	14
Genom att rösta kan man verkligen vara med och bestämma	+72	+60	12	+72	+72	0
Folk som jag kan rösta, men annars inte påverka politiken	-42	0	42	-40	-42	2
Satsa på ett samhälle som prioriterar:						
Miljö	+11	+8	3	-1	+26	27
Kristna värden	-22	-36	12	-33	-14	19
Lag och ordning	+49	+66	17	+41	+59	18
Svenska värden	+14	+45	31	+13	+14	1
Mångkulturalism	+55	+29	26	+54	+55	1
En internationell inriktning	+54	+34	20	+61	+44	17
Hög ekonomisk tillväxt	+57	+62	5	+71	+41	30
Jämställdhet	+83	+82	1	+81	+84	3
Marknadsekonomi	+30	+29	1	+48	+8	40
Partisynpati:						
Vänsterpartiet	7	8	1	6	8	2
Socialdemokraterna	35	54	19	26	47	21
Centerpartiet	7	7	0	5	10	5
Folkpartiet	13	6	7	14	12	2
Moderaterna	30	17	13	41	15	26
Kristdemokraterna	5	5	0	5	5	0
Miljöpartiet	2	3	1	3	2	1

Tabellkommentar: Balansmättet visar andelen som instämmer i ett påstående minus andelen som inte instämmer i ett påstående. Värdena kan därmed variera mellan +100 (alla instämmer) och -100 (ingen instämmer). Ju högre värdet är, desto större andel instämmer. I de två kolumnerna med fetstil redovisas *opinionsdifferensen*, d v s skillnaden mellan de olika gruppernas balansmättsvärden. Opinionsdifferensen

kan således variera mellan 0 och 200 balansmåttsenheter. Ju större opinionsdifferens, desto större åsiktsskillnad mellan grupperna.

Frågorna om vilket samhälle svarspersonerna ville satsa på besvarades utifrån en elvgradig skala. Balansmättet visar här andelen som ville satsa på en viss typ av samhälle (kategorierna 0-3) minus andelen som inte ville satsa på den typen av samhälle (kategorierna 7-10). De sista raderna i tabellen avser partisympati, och talen i dessa rader är procentenheter.

Frågorna är i några fall "vända", så att ett plustecken alltid uttrycker en positiv inställning till förslaget, och ett minustecken en negativ inställning.

De fria logotyperna utgör 22 procent av samtliga svarspersoner. Av de fria logotyperna klassificeras 57 procent som självförverkligare och 43 procent som världsförbättrare. Andelen svarspersoner i analyserna varierar mellan 677 och 1821.

Tabell 20.1 visar på flera skillnader mellan de fria logotyperna som grupp och befolkningen i övrigt. De fria logotyperna står längre till vänster i flera sakpolitiska förslag som sex timmars arbetsdag, privat sjukvård, inkomstskillnaderna i samhället samt den offentliga sektorns storlek. De fria logotyperna har också en mer positiv inställning till flyktigmottagning och till u-hjälp än andra väljare. Däremot röstar de fria logotyperna mer sällan på socialdemokraterna och mer ofta på moderaterna än vad befolkningen i övrigt gör. De fria logotyperna vill också i större utsträckning satsa på ett samhälle med internationell inriktning, ett mångkulturellt samhälle och ett samhälle präglad av kristna värden. Däremot vill de i mindre utsträckning satsa på ett samhälle baserat på svenska värden eller på lag och ordning. De fria logotyperna ger också uttryck för ett större förtroende för politiker och ett mindre politiskt missnöje än befolkningen i övrigt.

Tabell 20.1 visar dessutom att det finns flera skillnader *inom* de fria logotyperna som grupp, d v s mellan självförverkligarna och världsförbättrarna. Självförverkligarna står längre till höger i de sakpolitiska förslag som redovisades ovan och har en mer negativ inställning till flyktningmottagning och u-hjälp. Självförverkligarna röstar också betydligt mer ofta på moderaterna och mer sällan på socialdemokraterna än vad världsförbättrarna gör. Självförverkligarna är också mer negativa till att öka glesbygdsstödet, till att avveckla kärnkraften och att satsa på ett miljövänligt samhälle. Dessutom är självförverkligarna mer positivt inställda till att prioritera ett samhälle med marknadsekonomi, hög ekonomisk tillväxt, lag och ordning och med internationell inriktning, samt mer negativt inställda till att prioritera ett samhälle baserat på kristna värden än vad världsförbättrarna är.

Sammantaget uppvisar 19 av de 29 jämförelsepunkterna mellan de fria logotyperna som grupp och befolkningen i övrigt en opinionsdifferens (d v s skillnaden mellan balansmåten, se tabellkommentaren) på 10 enheter eller mera. Störst är skillnaderna i frågor kring flyktningmottagning och u-hjälp samt politiskt missnöje. Om vi jämför självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper uppvisar 18 av 29 jämförelsepunkter en opinionsdifferens på 10 enheter eller mera. Störst är skillnaderna i vänster-högerfrågor, i miljöfrågor samt i synen på ekonomisk tillväxt. Den genomsnittliga opinionsdifferensen mellan hela gruppen av fria logotyper och befolkningen i övrigt uppgår till 15.8 enheter, medan den genomsnittliga procentdifferensen mellan självförverkligare och världsförbättrare

inom gruppen av fria logotyper uppgår till 16.8 enheter.¹³ Således kan vi konstatera att det finns systematiska åsiktsskillnader, såväl mellan hela gruppen av fria logotyper och befolkningen i övrigt som mellan självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper. Jämförelsen av skillnaderna mellan å ena sidan de fria logotyperna och befolkningen i övrigt och å andra sidan mellan självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper är betydelsefull för diskussionen om de fria logotypernas potential att utvecklas till en homogen samhällsklass.

De fria logotyperna och EMU - hypoteser

Vi skall nu gå vidare och – givet våra teoretiska utgångspunkter och vad vi redan vet om de fria logotyperna – jämföra hela gruppen av fria logotyper resten av befolkningen samt självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper med avseende på Europafrågorna. Vilka resultat kan vi då förvänta oss? Vi tror att de fria logotyperna som grupp - genom sin utbildning, sin intellektuella och territoriella rörlighet och genom sitt arbete med kunskap – är mer engagerade i den politiska debatten om EMU, att de tar större del av mediebevakningen i frågan, att de har större kunskap i EU- och EMU-frågorna, att de har lättare att bestämma sig i EMU-frågan, att de reser mer inom Europa, att de har bättre språkkunskaper, att de har lättare att identifiera sig med EU samt att de är mer positivt inställda till EU och EMU. Däremot är det svårare att hypotetisera kring deras syn på folkomröstningar, såväl i största allmänhet som i den om EMU. Å ena

---

¹³ De här redovisade medeltalen är förstas starkt beroende av vilka frågor och hur många frågor inom varje kategori (t ex vänster-höger, miljö, politiskt missnöje) som redovisas i tabellen samt hur balansmättet konstruerats för varje enskild fråga.

sidan talar deras individualism för att de borde förespråka folkomröstningar. Å andra sidan har de större tillit till partierna och är enligt våra hypoteser mer positivt inställda till ett EMU-medlemskap, vilket borde indikera att de är mer negativt inställda till folkomröstningen.

Vilka skillnader kan vi då förvänta oss mellan självförverkligarna och världsförbättrarna inom gruppen fria logotyper? Vi tror att världsförbättrarna - genom sin starkare uppslutning bakom kollektiva värden och sin strävan att påverka samhällsutvecklingen - är mer engagerade i den politiska debatten om EMU, att de tar större del av mediebevakningen i frågan, att de har större kunskap i EU- och EMU-frågorna och att de har lättare att bestämma sig i EMU-frågan. Vi tror att självförverkligarna är mer obenägna att uttala någon kollektiv identitet, och att världsförbättrarna således uttrycker en starkare europeisk identitet (men kanske också en svensk eller en global identitet).

Det är svårare att hypotetisera kring självförverkligarnas och världsförbättrarnas inställning till EU och till EMU. Om vi definierar EMU som ett medel som ökar rörligheten och friheten i Europa så kan självförverkligarnas starkare individualism leda till en mer positiv inställning till EMU. Men för en världsförbättrare kan EMU ses som ett medel att förändra världen, och då blir frågan i stället om den enskilde världsförbättraren anser att världen bör förändras på just det sättet. Eftersom vi vet att världsförbättrarna oftast intar en vänsterposition i politiska sakfrågor på vänster-högerskalan samt att de har en mer positiv syn på flyktingmottagning och bistånd gissar vi att världsförbättrarna också har en mer negativ syn på EMU. I förlängningen följer att de också har en mer positiv syn på folkomröstningen.

Tabell 20.2 .De fria logotyperna (självförverkligare och världsförbättrare) och Europafrågan, jämfört med befolkningen i övrigt (balansmått)

	<i>Logotyper</i>	<i>Övriga</i>	<i>Diff logotyper- övriga</i>	<i>Självför- verkligare</i>	<i>Världsför- bättrare</i>	<i>Diff självförverk- ligare- världsförbättrare</i>
Europafrågor:						
Läser ofta om EMU-frågor i dagstidningarna	+16	-10	26	+11	+25	14
Intresserad av EMU-frågan	+60	+30	30	+62	+56	6
Inställning till EMU	+18	-16	34	+32	0	32
Inställning till EU	+38	+10	28	+53	+19	34
Inställning till folkomröstning om EMU	-2	+30	32	-14	+14	28
Inställning till folkomröstningar överhuvudtaget	+11	+19	8	+8	+15	7
Kunskap om Europafrågor	+20	0	20	+4	-4	8
Lätt att bestämma sig i EMU-frågan	+26	+44	18	+26	+28	2
Identitetsfrågor:						
Stolt över att vara svensk	+3	+12	9	-4	+1	5
Samhörighet med någon särskild stad/ort	+70	+63	7	+68	+73	5
Samhörighet med något särskilt landskap/region/län	+74	+68	6	+73	+76	3
Samhörighet med Norden	+61	+57	4	+57	+64	7
Samhörighet med Europeiska unionen	+3	-15	18	-15	+2	17
Språkkunskaper:						
Kunskaper i engelska	+96	+66	30	+96	+96	0
Kunskaper i tyska	+16	-36	52	+17	+16	1
Kunskaper i franska	-64	-86	22	-68	-58	10
Kunskaper i spanska	-86	-86	0	-83	-92	9
Resvanor:						
Under året besökt något land i Europa utanför Norden	-1	-30	29	+12	-19	31
Under året besökt något land där valutan är euro	-11	-32	21	+6	-35	41

Tabellkommentar: *Balansmättet* kan variera mellan +100 och -100. Ju högre värdet är, desto större andel som uttryckt sympati med förslaget eller svarat jakande på frågan. I de två kolumnerna med fetstil redovisas *opinionsdifferensen*, d v s skillnaden mellan de olika gruppernas balansmåttsvärden. *Opinionsdifferensen* kan variera mellan 0 och 200 balansmåttsenheter. Ju större opinionsdifferens, desto större åsiktsskillnad mellan grupperna.

Kategorin "kunskap om Europafrågor" är ett kunskapsindex, baserat på fråga 17-20 i undersökningen. Ju högre värde, desto större kunskap. Balansmättet för frågan om man är "stolt över att vara svensk" visar andelen som är mycket stolt minus andelen som är ganska, inte särskilt eller inte alls stolt. Balansmättet för frågorna om språkkunskaper visar andelen som kan läsa en kortare text på respektive språk utan problem/med vissa problem minus andelen som inte kan läsa den eller endast kan läsa den med stora svårigheter.

Andelen svarspersoner i analyserna varierar mellan 677 och 1821.

Tabell 20.2 visar flera skillnader mellan de fria logotyperna som grupp och befolkningen i övrigt med avseende på Europafrågorna. De fria logotyperna är mer positivt inställda till ett svenskt medlemskap i såväl EMU som EU. De är mer intresserade av EMU-frågan och läser oftare om den i dagstidningarna. De fria logotyperna är mer negativt inställda till folkomröstningen om EMU och även till folkomröstningar i allmänhet. De har större kunskap i Europafrågorna, men svårare att bestämma sig i EMU-frågan. De är något mindre stolta över att vara svenskar, och känner något oftare samhörighet med någon särskild stad/ort eller landskap/region/län, samt med Norden och med EU. De har bättre språkkunskaper i engelska, tyska och franska samt har under det senaste året oftare besökt länder utanför Norden samt länder med euro som valuta, än vad resten av befolkningen har gjort.

Låt oss då jämföra självförverkligarna med världsförbättrarna med avseende på Europafrågorna. Självförverkligarna är mer positivt in-

ställda till ett svenskt medlemskap i såväl EMU som EU. De är mer intresserade av EMU-frågan men läser mer sällan om den i dagstidningarna. Självförverkligarna är mer negativt inställda till folkomröstningen om EMU och även till folkomröstningar i allmänhet. De har något större kunskap i Europafrågorna. Det finns däremot inga eller endast små skillnader mellan de båda grupperna med avseende på stolthet över att vara svenskar eller känsla av samhörighet med någon särskild stad/ort, landskap/region/län eller med Norden. Däremot känner självförverkligarna en större samhörighet med den Europeiska unionen än vad världsförbättrarna gör. Skillnader i språkkunskap är små eller obefintliga. Däremot har självförverkligarna under det senaste året oftare besökt länder utanför Norden samt länder med euro som valuta, än vad världsförbättrarna har gjort.

Sammantaget uppvisar 13 av de 19 jämförelsepunkterna mellan de fria logotyperna som grupp och befolkningen i övrigt en opinionsdifferens (d v s skillnaden mellan balansmåten, se tabellkommentaren) på 10 enheter eller mera. Störst är skillnaderna i inställning till EMU till EU och till folkomröstningen om EMU, intresse för EMU-frågan, språkkunskaper samt resor utanför Norden och till euroländer. Om vi jämför självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper uppvisar 8 av 19 jämförelsepunkter en opinionsdifferens på 10 enheter eller mera. Störst är skillnaderna i inställning till EMU till EU och till folkomröstning om EMU samt resor utanför Norden och till länder med euro som valuta. Den genomsnittliga opinionsdifferensen mellan hela gruppen av fria logotyper och befolkningen i övrigt uppgår till 20.7 enheter, medan den genomsnittliga procentdifferensen mellan självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen

av fria logotyper uppgår till 13.7 enheter. Således kan vi konstatera att det även med avseende på Europafrågorna finns systematiska åsiktskillnader såväl mellan hela gruppen av fria logotyper och befolkningen i övrigt som mellan självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper. Däremot är skillnaderna mellan självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen fria logotyper mindre än vad som var fallet för de allmänpolitiska frågor som redovisade i tabell 20.1.¹⁴

De fria logotyperna och EMU - slutsatser

Inledningsvis ställde vi frågan om huruvida den gemensamma valutan i Europa är ett projekt för att förverkliga sig själv eller för att förbättra världen. Vi kan nu konstatera att såväl självförverkligare som världsförbättrare är mer positiva till euron än vad befolkningen som helhet är, men att självförverkligarna också är betydligt mer positivt inställda till euron än världsförbättrarna. Vi kan fundera kring om inte de två grupperna inom de fria logotyperna ändå har olika motiv för sin inställning. Självförverkligarna reser mer än världsförbättrarna, har en mer positiv attityd till EU, men minskar gärna på t ex såväl offentliga sektorn som bidrag till glesbygdsutveckling. Självförverkligarna vill också mer gärna satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt men mindre gärna på ett miljövänligt dito jämfört med världsförbättrarna.

Världsförbättrarna tycks uppfatta euron som ett större hot mot nationalstatens politiska projekt. Världsförbättrarna vill minska arbetsti-

---

¹⁴ Se not 13.

den, minska inkomstskillnaderna, öka den regionala utjämningen och när en något mindre politikermisstro.

Den elit som sedd från folkets perspektiv kan synas enhetlig både i sitt starka stöd för EU och EMU klyvs således i två grupper där den ena – självförverkligarna - tycks uppfatta EMU och euron som ett medel för att minska nationalstatens maktresurser och öka inflytandet för marknadens rationalitet. Världsförbättrarna kan därmed tyckas uppfatta EMU och euron på samma sätt som självförverkligarna, som just ett marknadsekoniskt medel, men världsförbättrarna uppfattar att detta medel omintetgör politikens möjligheter att skapa jämlikhet. En lösning som världsförbättrarna inte uppskattar.

Demokratins möjligheter att utvecklas utmanas idag från två håll, dels i form av en bristande tilltro till institutioner och representativa mekanismer i de demokratiska staterna och dels i form av marknadslogikens kraftfulla budskap om rationalitet och kostnadseffektivitet. Det innebär ett omöjligt val mellan det politiska målet jämlikhet och det ekonomiska målet välfärd, således ett dilemma. Att skapa förutsättningar för en jämlik välfärd tycks vara en sällsynt rar blomma, i alla fall om båda värdena skall maximeras. I det dilemmat tycks de fria logotyperna ha gjort sitt val – de går på var sin sida om den ravinen.

Referenser

Bjereld, Ulf och Marie Demker (2002) *Ny värld – Nya skiljelinjer?* ur Oscarsson, Henrik (red) Spår i framtiden, SOM-rapport 28, SOM-institutet, Göteborgs Universitet, Göteborg.

Bjereld, Ulf och Marie Demker (2003a) *Självförverkligare och världsförbättrare: En undersökning av de fria logotyperna* ur Oscarsson, Henrik (red) Demokratitrender, SOM-rapport 30, SOM-institutet, Göteborgs Universitet, Göteborg.

Bjereld, Ulf och Marie Demker (2003b) *Globalization as Individualization and Destabilization. An empirical study on Self improvers, World improvers and the New Political Cleavages* International Political Science Associations kongress i Durban 29 juni - 4 juli 2003

Castells, Manuel (1998a). Nätverkssamhällets framväxt. Daidalos, Göteborg.

Castells, Manuel (1998b). Identitetens makt. Daidalos, Göteborg.

Castells, Manuel (2000). Millenniets slut. Daidalos, Göteborg.

Dahlsson, Henrik och Jan Å Johansson (red) (2004) Folkets nej - elits ja. EMU-omröstningen 2003. Carlssons, Stockholm.

Gilljam, Mikael et al (1991) Valundersökning 1988. Teknisk rapport. Valundersökningar - Rapport 13. SCB och Statsvetenskapliga Institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg.

Holmberg, Sören och Henrik Oscarsson (2004) Väljare. Svensk väljarbeteende under 50 år. Norstedts juridik, Stockholm.

Mair, Peter (red) (1990) The West European Party System. Oxford University Press, Oxford.

Thörn, Håkan (2002) Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser. Atlas förlag, Stockholm.